

NUSRET KUJRAKOVIĆ
Medžlis Islamske zajednice Gradačac

NACIONALIZACIJA ZGRADA MEKTEBA I MESDŽIDA I GRAĐEVINSKOG ZEMLJIŠTA U GRADAČCU NA OSNOVU ZAKONA O NACIONALIZACIJI IZ 1958. GODINE

Sažetak

Rad se bavi pitanjem nacionalizacije zgrada mekteba i mesdžida i građevinskog zemljišta Vakufskog povjerenstva u Gradačcu na osnovu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine. Prvobitno je nacionalizirano petnaest vakufskih zgrada mekteba i mesdžida sa ukupnom površinom građevinskog zemljišta od 22.119 m², da bi u žalbenom postupku smanjen broj nacionaliziranih objekata i površina građevinskog zemljišta. Nacionalizirano je pet zgrada mesdžida i dvije zgrade mekteba sa ukupnom površinom građevinskog zemljišta od 7.571 m². U trenutku nacionalizacije u dvanaest zgrada mekteba i mesdžida bile su smještene osnovne škole, a u dvije trgovačke radnje. Do trenutka nacionalizacije Vakufskom povjerenstvu je od zakupnina dato samo 20%, odnosno od 10.890 dinara samo 1931,6 dinara. Zakonom predviđena naknada nije isplaćena. Ovom nacionalizacijom vakufima je načinjena značajna imovinska i materijalna šteta, te ugroženo mektebsko obrazovanje. Vakufsko povjerenstvo je ustvrdilo da je ova nacionalizacija bila nezakonita.

Ključne riječi: vakuf, nacionalizacija, Gradačac, mektebske zgrade, zakon

1. Uvod

Nacionalizacija je privredno-politička mjera, koja znači prinudno podržavljenje privatne i građanske svojine, odnosno prijelaz privatne u državnu svojину sa naknadom ili bez naknade.¹ O nacionalizaciji vakufa u Gradačcu

---

1 Nacionalizacija, kao privredno-politička mjera, znači prinudni prijelaz u državnu/društvenu svojinu svih velikih ili malih preduzeća ili stvari određene vrste ili veličine sa naknadom ili bez naknade. U bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji nacionalizacija je sprovedena na osnovu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća od 1946. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 98/46), Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća od 1948. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 35/48 i Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta od 1958. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 52/58).

do danas su napisana dva rada.² Ovaj rad je ograničen na nacionalizaciju vakufskih zgrada mekteba i mesdžida sa pripadajućim građevinskim parcelama Vakufskog povjerenstva u Gradačcu, a koja je sprovedena na temelju Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine i popratnih pravnih dokumenata. Radi se o mektebima i mesdžidima u Medidi Gornjoj, Medidi Donjoj, Kerepu, Jelovče Selu, Zelinji Srednjoj, Kukuruzima, Rajskej, Novalićima, Vidi, Jasenici, Krčevini, Ledenicama Gornjim, Biberovom Polju, Sibovcu i Srnicama Gornjim. Istraživanje obrađuje više aspekata tretiranog pitanja: pravni okvir nacionalizacije, vrstu i površine nacionaliziranih vakufskih dobara, pitanje zakupnina i zakonske naknade. Očekivani ishodi ovog znanstvenog uratka ogledaju se u tome da dadnu odgovore na pitanja kakve su bile posljedice nacionalizacije po vakufe i Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu u pogledu vrste i kvantiteta oduzetih vakufskih dobara, finansijskih gubitaka i mogućnosti organiziranja vjerskog života, posebice mektebskog podučavanje djece. U radu su korišteni arhivski dokumenti i odgovarajuća literatura.

2. Pravni okvir nacionalizacije

Pravni okvir za nacionaliziranje vakufskih zgrada mekteba i mesdžida sa građevinskim parcelama Vakufskog povjerenstva u Gradačcu konstituirali su slijedeći pravni akti: Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine, Uredba o postupku za sprovođenje nacionalizacije najmanjih zgrada i građevinskog zemljišta³ i Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac, pri Srezu Brčko i pri Izvršnom vijeću Narodne Republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu, te Vrhovnog suda u Sarajevu.

Vrlo nepovoljna okolnost u pravnom smislu i štetna u finansijskom pogledu odnosi se na činjenicu da su tadašnji općinski prosvjetni organi oko 1950. godine, zbog nedostatka školskog prostora, nasilno i bez ikakve saglasnosti i znanja Vakufskog povjerenstva, preuzeli sve ove vakufske objekte i u njih smjestili osnovne škole, te odredili određenu zakupninu od koje je jedan manji dio išao na račun Vakufskog povjerenstva. Na taj način iskonstruiran je navodni pravni status ovih vakufskih zgrada kao najamnih zgrada/poslovnih

---

2 Nusret Kujraković, „Nacionalizacija gradskih vakufa u Gradačcu 1974. godine“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIV, Sarajevo, 2013, str. 237-247 i „Nacionalizacija vakufskih objekata i građevinskog zemljišta u Gradačcu na osnovu Zakona o nacionalizaciji iz 1958. godine“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXV, Sarajevo, 2014, str. 213-230.

3 Vidi, Uredba o postupku za sprovođenje nacionalizacije najmanjih zgrada *Službeni list FNRJ*, br. 4/59.

prostora, što je poslužilo kao osnova za nacionalizaciju, mada se radilo o mektebskim zgradama u kojima se izvodila mektebska poduka ili mesdžidima u kojima su se, uz mektebsku pouku, obavljali i vjerski obredi, te, po mišljenju Vakufskog povjerenstva, nisu podlijegale nacionalizaciji.⁴ Podsjetimo, po predmetnom Zakonu o nacionalizaciji iz 1958. godine na temelju član 1. nacionaliziraju se i postaju društvena svojina najamne stambene zgrade i najamne poslovne zgrade. U gradovima i naseljima gradskog karaktera nacionaliziraju se i postaju društvena svojina i građevinska zemljišta. Nadalje, građanska pravna lica, društvene organizacije i druga udruženja građana mogu na teritoriji Jugoslavije stjecati i imati u svojini samo poslovne zgrade i poslovne prostorije koje služe isključivo njihovoj dozvoljenoj djelatnosti. Ako građanin, građanska pravna lica, društvene organizacije i druga udruženja građana imaju ili steknu više zgrada i posebnih dijelova zgrada nego što po odredbama ovog zakona mogu imati u svojini, taj višak postaje društvena svojina. Za nacionaliziranu zgradu, poseban dio zgrade i građevinsko zemljište ranijem sopstveniku daje se naknada prema odredbama ovog zakona.

Po članu 11. odredbe ovog Zakona ne primjenjuju se na zgrade i prostorije koje služe vjerskim zajednicama za vršenje njihove vjerske djelatnosti, kao što su crkve, hramovi, kapele i bogomolje, manastiri i samostani, sjemeništa i vjerske škole, niti na zgrade koje služe kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi slični dvorovi.

Po članu 31. mali magacini i mali podrumi, koji nisu od značaja za vršenje privredne djelatnosti, bez obzira da li se nalaze u sastavu zgrade ili su posebna zgrada, mogu se ostaviti u svojini njihovih sopstvenika.⁵

U toku postupka nacionalizacije Vakufsko povjerenstvo se pozivalo na član 11. Zakona o nacionalizaciji iz 1958. godine, dok su Općinska i Sreška primijenile isključivo član 1., a Republička Komisija za nacionalizaciju dodatno se pozvala i na član 11. i 31. predmetnog Zakona, ali uz dodatno obrazloženje da neke mektebske zgrade nisu od posebnog interesa za društvenu zajednicu. Dodatno, Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu optužilo je nadležne komisije za nacionalizaciju da su u ovom slučaju postupile nezakonito. Više o samom postupku nacionalizacije u nastavku rada.

4 Oko 1950. godine zabranjeno je izvođenje mektebske nastave po mektebima koji su se nalazili po selima/džematima, navodno zbog neuslovnosti, a onda su općinski organi u te iste mektebe smjestili osnovne škole. Mektebska poduka mogla se vršiti samo u džamijama ili mesdžidima. Iz tog razloga Vakufsko povjerenstvo je pokrenulo akciju preuređenja mekteba u mesdžide dogradnjom mihraba kako bi se u njima mogla zakonski organizirati mektebska poduka. Međutim, prilikom pretvaranja mektebskih zgrada u osnovnoškolske zgrade svi ti mihrabi su porušeni.

5 Vidi član 1., 11. i 31. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine. *Službeni list FNRJ*, br. 52/58, str. 635-650.

3. Postupak nacionalizacije zgrada mekteba i mesdžida i građevinskog zemljišta

Nakon donošenja spomenutog Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta i Uredbe o postupku za sprovođenje tog zakona, u Gradačcu je formirana Komisija za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac. Putem javnog oglasa pozvani su svi sopstvenici/vlasnici na teritoriji gradačačke općine da u zadatim rokovima podnesu prijave svih zgrada ili dijelova zgrada općinskom Odjeljenju za privredu i finansije radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije koje zaprimljene prijave obrađuje i dostavlja Komisiji za nacionalizaciju. Za nemarnost ili izbjegavanje podnošenja prijava spomenuti Zakon je odredio kazne.⁶ Krajnji rok podnošenja prijava bio je 17. april 1959. godine.⁷ Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu je u propisanom roku podnijelo općinskom Odjeljenju za privredu i finansije zahtjev za utvrđivanje nacionalizacije zgrada mekteba i mesdžida⁸, koje ih obrađuje i dostavlja Komisiji za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac.⁹ Komisija za nacionalizaciju donijela je rješenje o nacionalizaciji na svojoj sjednici od 26. decembra 1959. godine.¹⁰

6 To regulira član 63. spomenutog Zakona. Vidi: *Službeni list FNRI*, br. 52/58, str. 647-648.

7 Dopis Vakufskog povjerenstva u Gradačcu br. 75/59 od 13. 04. 1959. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

8 Prijava radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije podnešena je na obrascu N-2 koji je propisan od strane saveznog Državnog sekretarijata za poslove finansija. Prijava sadrži slijedeće podatke o nekretninama: ime vlasnika nekretnine/zgrade, mjesto gdje se zgrada nalazi, od koliko prostorija ili stanova se sastoji (prizemlje, nasprat, jednosoban, dvosoban, trosoban), broj katastrske čestice i zemljišno-knjižnog uloška, te ukupna površina i površina pod zgradom. Ovjereni duplikati prijava. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

9 Duplikati prijava. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

10 Treba istaknuti činjenicu da je Vakufska direkcija u Sarajevu, a kasnije Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini odmah poduzelo odgovarajuće korake kako bi se Vakufska povjerenstva, džematski odbori i mutevellije adekvatno i blagovremeno upoznali sa odredbama Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta. Zatraženo je da se prijave za utvrđivanje predmeta nacionalizacije podnesu u zakonskom roku i da se, također, podnesu zahtjevi za izuzimanje od nacionalizacije vakufskih objekata za potrebe Vakufskih povjerenstava, Udruženja ilmije i stanovanje imama. Zahtjevi ovakve vrste prema Vakufskim povjerenstvima obnavljani su više puta. Posebno je naglašena potreba da se ustroji evidencija prijavljenih vakufskih zgrada za utvrđivanje predmeta nacionalizacije i blagovremeno dostavi Vakufskoj direkciji, a kasnije Starješinstvu radi pružanja pomoći i mogućih intervencija kod viših organa vlasti.

Vakufska direkcija u Sarajevu uputila je svojevršno uputstvo svim Vakufskim povjerenstvima koje je sadržavalo osnovne odredbe spomenutog Zakona iz 1958. godine. Dopis Vakufske direkcije br. 468/59 od 29. 01. 1959. godine, zatim slijedeći dopisi: dopis br. 1246/59 od 23. 03. 1959. godine; dopis br. 1370/59 od 02. 04. 1959. godine;

3.1. Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac

Odjeljenje za privredu i finansije pri Narodnom odboru Općine Gradačac podnijelo je zahtjev za utvrđivanje nacionalizacije zgrada Vakufskog povjerenstva u Gradačcu pod brojem 03/8-340/123 od 23. januara 1960. godine. Na osnovu člana 24. Uredbe o postupku za sprovođenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac na svojoj sjednici od 26. decembra 1959. godine donijela je rješenje kojim se nacionaliziraju sve, kako je navedeno, poslovne prostorije zajedno sa građevinskim parcelama, koje su prijavljene kao mogući predmet nacionalizacije. Po pravosnažnosti ovog Rješenja određuje se da se spomenute nepokretnosti Vakufskog povjerenstva upišu u zemljišnim knjigama Sreskog suda u Gradačcu kao društveno vlasništvo kojim upravlja Narodni odbor Općine Gradačac, da se briše hipoteka, a da hipotekarni dug ostaje u obavezi gruntnog vlasnika Ahmetagić (Ibrahim) Osmana. Odbijen je zahtjev Vakufskog povjerenstva za izuzimanje ispod nacionalizacije svih zgrada mekteba i mesdžida sa građevinskim zemljištem, a posebno onih koje su služile kao mesdžidi. Zahtjev je bio obrazložen argumentacijom da su pojedine predmetne zgrade služile kao mektebi, a druge kao mesdžidi, te bi trebalo da se na mesdžide primijeni član 11. Zakona o nacionalizaciji. Međutim, Komisija za nacionalizaciju je sve ove zgrade tretirala kao poslovne prostorije i stambeno-najamne zgrade i nije prihvatila mišljenje Vakufskog povjerenstva da se ne radi o poslovnim prostorijama, već o mektebima u kojima se izvodila osnovna vjerska naobrazba ili mesdžidima u kojima su se klanjali dnevni namazi i održavali vjerski obredi ili svečanosti. Po Zakonu vjerski objekti (džamije i mesdžidi) nisu mogli biti nacionalizirani. Po mišljenju Vakufskog povjerenstva mesdžidi su bili u Krčevini, Sibovcu, Novalićima, Sronicama Gornjim, Kerepu, Jasenici, Ledenicama Gornjim, Gornjoj Rajskoj i Vidi, a mektebi u Jelovče Selu, Biberovom Polju, Kukuruzima,

---

dopis br. 2282/59 od 25. 06. 1959. godine; Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini: dopis br. 600/60 od 23. 01. 1960. godine, dopis br. 2963/61 od 09. 06. 1961. godine, dopis br. 3941/61 od 25. 07. 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Budući da je ovim Zakonom iz 1958. godine oduzet/nacionaliziran najvećio dio vakufske imovine došlo je do preustroja tadašnje Islamske vjerske zajednice i donošenja novog ustava 13. 07. 1959. godine. Ustav više ne spominje vakufsku upravu niti poznaje Vakufsku direkciju koja je te godine prestala sa radom zbog novonastalih okolnosti. Ingerencije u pogledu upravljanja preostalim vakufskom imovinom preuzelo je Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini. Vidi: Muhamed Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, El-Kalem, Sarajevo, 1422/2001, str. 221-246.

Mediđi Donjoj, Mediđi Gornjoj i Zelinji Srednjoj. Ipak, protiv ovog Rješenja ostavljena je mogućnost žalbe Komisiji za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Sreza Brčko u roku od 15 dana. Ovo Rješenje postalo je pravosnažno i izvršno 23. jula 1960. godine.¹¹

3.2. Prikaz nacionaliziranih zgrada mekteba i mesdžida sa građevinskim zemljištem

Bivša mektebska zgrada u Srnicama Gornjim, zk. ul. br. 19, kat. čestica broj 220/1, K.O. Srnice Gornje, ukupna površina 700 m², a pod zgradom 72 m², vlasništvo vakufa Mujanović. Zgrada je prizemnica. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada pa do nacionalizacije kao osnovna škola uz zakupninu od 1232 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.¹²

Bivša mektebska zgrada u Kerepu, zk. ul. br. 39, kat. čestica broj 36, K.O. Kerep, ukupna površina 850 m², a pod zgradom 90 m², vlasništvo Mujanović Husejna. Zgrada je nasprat sa tri sobe i dodatno još ima dvije prostorije. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada pa do nacionalizacije kao osnovna škola uz zakupninu od 1430 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Jelovče Selu, zk. ul. br. 324, kat. čestica broj 238/5, K.O. Jelovče Selo, ukupna površina 460 m², a pod zgradom 99 m², vlasništvo Grabovac Ajiše i drugih nasljednika. Zgrada je nasprat i ima tri prostorije. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada pa do nacionalizacije kao prodavnica trgovačkog preduzeća „Zadrugar“ Gradačac uz zakupninu od 500 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Krčevini-Mionica Donja, zk. ul. br. 563, kat. čestica broj 890, K.O. Mionica Donja, ukupna površina 3260 m², a pod zgra-

11 Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac br. 123/59 od 30. 06. 1960. godine. Rješenje je dostavljeno na slijedeće adrese: Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, Sresko javno tužilaštvo Bosanski Šamac, Javno pravobranilaštvo Sreza Brčko, Komisija za nacionalizaciju pri NOS-a Brčko, Zemljišno-knjižni ured Gradačac, Komisija za evidenciju općenarodne imovine Gradačac i Arhiva. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

12 Sve do uključanja vakufskih zgrada u Stambenu zajednicu u Gradačcu u oktobru 1954. godine, Ujedinjeni vakuf Vakufskog povjerenstva u Gradačcu je ubirao i raspoređivao ostvarene prihode za potrebe finansiranja vjerskog života. Međutim, nakon uključanja četrnaest vakufskih zgrada u samom centru grada u Stambenu zajednicu, Uprava Stambene zajednice naplaćivala je zakupnine i, po Rješenju Narodnog odbora Gradske općine Gradačac br. 926/54 od 25. oktobra 1954. godine, dostavljala Ujedinjenom vakufu samo 20% od vakufskih zakupnina, dok je preostali dio uplaćivan na račun Stambene zajednice, odnosno u stambeni fond Gradske općine Gradačac. Ovo je bio specifičan vid oduzimanja vakufskih prihoda. Pravni osnov ovakvog postupka su Uredba o upravljanju stambenim zgradama i Uredba o izmjenama i dopuna Uredbe o upravljanju stambenim zgradama (*Službeni list FNRJ*, br. 29/54).

dom 111 m², vlasništvo Ahmetagić Osmana. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mekteb i mesdžid, a od tada pa do nacionalizacije kao osnovna škola uz zakupninu od 1248 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Kukuruzima-Mionica Donja, zk. ul. br. 340, kat. čestica broj 126/2, K.O. Mionica Donja, ukupna površina 1400 m², a pod zgradom 80 m², vlasništvo Kukuruzović Ahmeda i drugih nasljednika. Zgrada je nasprat sa tri sobe i dodatno još ima dvije prostorije. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada pa do nacionalizacije kao osnovna škola uz zakupninu od 1248 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Sibovcu-Mionica Gornja, zk. ul. br. 37, kat. čestica broj 130/1 i 130/2, K.O. Mionica Gornja, ukupna površina 460 m², a pod zgradom 72 m², vlasništvo Čatić Fate, Hane, Muharema, Hasana, Husejna, Hajre i Osmana. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mesdžid, a od tada pa do nacionalizacije kao osnovna škola uz zakupninu od 618 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Ledenicama Gornjim-Gibe, zk.ul. br. 45, kat. čestica broj 421/2, K.O. Ledenice, ukupna površina 9020 m², a pod zgradom 90 m², vlasništvo Duraković Almase, Mustafe i Azemine. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je mesdžid, a od tada pa do nacionalizacije kao osnovna škola uz zakupninu od 528 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Biberovom Polju, zk. ul. br. 9, kat. čestica broj 254, K.O. Biberovo Polje, ukupna površina 785 m², a pod zgradom 72 m², vlasništvo vakufa džamije u Biberovom Polju. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada jedno vrijeme kao osnovna škola uz zakupninu od 304 dinara, od čega vakufu pripada 20 %. U trenutku nacionalizacije mekteb je bio van upotrebe.

Bivša mektebska zgrada u Medidi Donjoj, zk. ul. br. 83, kat. čestica broj 644/1, K.O. Medida Donja, ukupna površina 350 m², a pod zgradom 56 m², vlasništvo vakufa džamije. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a u trenutku nacionalizacije mekteb je bio van upotrebe.

Bivša mektebska zgrada u Medidi Gornjoj, zk. ul. br. 319, kat. čestica broj 198/3, K.O. Medida Gornja, ukupna površina 1640 m², a pod zgradom 64 m², vlasništvo vakufa nove džamije. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada jedno vrijeme kao osnovna škola uz zakupninu od 436 dinara, od čega vakufu pripada 20 %. U trenutku nacionalizacije mekteb je bio van upotrebe.

Bivša mektebska zgrada u Vidi, zk. ul. br. 299, kat. čestica broj 123/1, K.O. Vida, ukupna površina 1000 m², a pod zgradom 72 m², vlasništvo vakufa džamije u Biberovom Polju. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mesdžid, a od tada jedno vrijeme kao osnovna škola uz zakupninu od 512

dinara, od čega vakufu pripada 20 %. U trenutku nacionalizacije mekteb je bio van upotrebe.

Bivša mektebska zgrada u Novalićima, zk. ul. br. 34 i 72, kat. čestica broj 124/1 i 126/2, K.O. Krečane, ukupna površina 240 m², a pod zgradom 100 m², vlasništvo je muslimanske općine Krečane/Novalića. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mesdžid, a od tada kao osnovna škola uz zakupninu od 792 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Gornjoj Rajskoj, zk. ul. br. 550, kat. čestica broj 701/1, K.O. Zelinja Srednja, ukupna površina 190 m², a pod zgradom 42 m², vlasništvo. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mekteb i mesdžid, a od tada kao osnovna škola uz zakupninu od 558 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Jasenici, zk. ul. br. 190, kat. čestica broj 514/3, K.O. Zelinja Srednja, ukupna površina 586 m², a pod zgradom 63 m², vlasništvo. Zgrada je nasprat. Do 1950. godine služila je kao mekteb i mesdžid, a od tada kao osnovna škola uz zakupninu od 984 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Bivša mektebska zgrada u Srednjoj Zelinji, zk. ul. br. 275, kat. čestica broj 1320, K.O. Zelinja Srednja, ukupna površina 66 m², a pod zgradom 29 m². Zgrada je nasprat sa tri prostorije i tri magacina. Do 1950. godine služila je kao mekteb, a od tada kao zadružni magacin uz zakupninu od 500 dinara, od čega vakufu pripada 20 %.

Radi bolje preglednosti, naprijed prikazani nacionalizirani vakufski objekti sa pripadajućim zemljištem navode se u slijedećem zbirnom tabelarnom pregledu, koji prikazuje nacionalizirane vakufe sa površinama u kvadratnim metrima, zemljišno-knjižnim ulošcima i katastarskim česticama, visinu zakupnine u trenutku nacionalizacije kako slijedi:

Mekteb/ Mesdžid	Br. zk. uložka Br. kat. čestice	Površina u m ²	Pod zgradom	Zakup u dinarima	Pripada vakufu
Srnice Gornje	19; 220/1	700	72	1232	246,4
Kerep	39; 36	850	90	1430	286
Jelovče Selo	324; 238/5	460	99	500	100
Krčevina	563; 890	3260	111	1248	249,6
Kukuruzi	340; 126/2	1400	80	1248	249,6
Sibovac	37; 30/1, 130/2	460	72	618	123,6
Ledenice Gor.	45; 421/2	9020	90	528	105,6
Biberovo Polje	9; 254	785	72	304	60,8
Mediđa Gornja	319; 198/3	1640	64	436	87,2
Vida	299; 123/1	1000	72	512	102,4
Novalići	34,72; 124/1, 126/2	240	100	792	158,4
Gornja Rajska	550; 701/1	190	42	558	111,6
Jasenica	190; 514/3	586	63	984	196,8
Zelinja Srednja	275; 1320	66	29	500	100
Mediđa Donja	83; 644/1	350	56	0	0
Ukupno:	33	21.007	1.112	10.890	1.931,6

Iz zbirnog pregleda moguće je ilustrirati nekoliko konstatacija: po Rješenju o nacionalizaciji općinske Komisije koje je potvrdila i Sreska komisija za nacionalizaciju prvobitno je bilo nacionalizirano ukupno 15 vakufskih zgrada, od toga devet je vođeno kao mesdžidi i šest kao mektebi; ukupna površina zemljišta koje je nacionalizirano zajedno sa zgradama je 22.119 m², a od toga je bilo izgrađeno ili pod zgradama 1.112 m², dok je 21.007 m² ostalo neizgrađeno; ukupan iznos zakupnina u trenutku nacionalizacije bio je 10.890 dinara, a od toga vakufu je pripadalo 1.931,6 dinara, dok je preostali dio išao na račun Stambene zajednice u Gradačcu.

3.3. Žalbeni postupak i djelimično poništenje prvog Rješenja o nacionalizaciji

Zakonom o nacionalizaciji iz 1958. godine oduzet je najveći dio atraktivnih vakufskih poslovnih i stambenih zgrada u tadašnjoj Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, što je značilo velike finansijske gubitke i samo ugrožavanje normalnog organiziranja i funkcioniranja vjerskog života u gradskim sredinama. Stoga i ne čudi činjenica da su najviši organi Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini predano radili na mobilizaciji vakufskih povjerenstava s ciljem poduzimanja potrebnih radnji za osiguranje bar kancelarijskih prostora i stanova za imame u gradskim džamijama. Vođena je prepiska između Starješinstva Islamske vjerske

zajednice u Sarajevu, povjerenstava i džematskih odbora¹³ o načinu na koji bi se naknadno podnijeli zahtjevi za izuzimanje i uložile žalbe radi povrata nacionaliziranih vakufskih zgrada.¹⁴

Oslanjajući se na zakonske mogućnosti, još prije donošenja gore spomenutog Rješenja o nacionalizaciji, odnosno u toku samog postupka utvrđivanja predmeta nacionalizacije, Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu podnijelo je 21. maja 1959. godine pod brojem 87/59 zahtjev za izuzimanje od nacionalizacije svih zgrada mekteba i mesdžida po gradačaćkim džematima. U njemu je navedeno da je Vakufsko povjerenstvo prijavilo „...i mektebske zgrade po selima...u kojima su sada smještene N.O.Š.-e, a koje su ranije bile kao mesdžidi za vršenje vjerske djelatnosti.“¹⁵, te se traži od Komisije za nacionalizaciju da se ne nacionaliziraju i da se na njih primijeni član 11. Zakona po kojem bogomolje ne mogu biti nacionalizirane. Komisija je odbila ovaj zahtjev uz ocjenu da je neosnovan tretirajući zgrade mekteba i mesdžida kao poslovne prostorije, a ne mesdžide i pri tome naglasila da Vakufsko povjerenstvo ničim nije dokazalo da se radi o bogomoljama. Na ovo Rješenje Vakufsko povjerenstvo prvo je uložilo prigovor 1. februara 1960. pod brojem 21/60. Suština prigovora ogledala se u tome da se pojasni i obrazloži za što su služile predmetne nacionalizirane vakufske zgrade. Rečeno je da su mesdžidi imali mihrabe koji su obilježja svake bogomolje i da su isključivo služili za obavljanje namaza. Svaki mesdžid je imao i svog imama. Istaknuta je činjenica da su ti mihrabi porušeni prilikom preuređenja ovih zgrada za potrebe narodnih osnovnih škola. Mektebi nisu imali mihrabe i u njima se odvijala osnovna islamska naobrazba koju su izvodili muallimi. Kao mesdžidi navedene su vakufske zgrade u Ledenicama Gornjim, Krčevini, Sibovcu,

13 Nakon donošenja novog ustava Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini 1959. godine, vakufska povjerenstva postaju džematski odbori i administrativno Džematski odbor u Gradačcu prvo pripada Povjerenstvu Islamske vjerske zajednice u Doboju, a kasnije Povjerenstvu u Brčkom.

14 Tako je, pored ostalog, 18. novembra 1961. godine u Sarajevu održan zajednički sastanak poslovođa svih povjerenstava radi analize stanja na terenu vezano za pitanje izuzimanja ispod nacionalizacije potrebnih vakufskih objekata. Povjerenstva su zadužena da običu sve džematske odbore na svom području, utvrde činjenično stanje i dostave izvještaj sa konkretnim prijedlogom mjera za svaki džematski odbor (Dopis br. 5585/61 od 14. 11. 1961. godine, Starješinstvo Islamske vjerske zajednice u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac). U tom smislu je i raspis Starješinstva Islamske vjerske zajednice u Sarajevu br. 5547/61 od 10. 11. 1961. godine kojim je zatražen spisak prijavljenih zgrada i nacionaliziranih prema dostavljenom formularu. Formular sadrži osnovne podatke o vakufskim zgradama. Džematski odbor u Gradačcu dostavio je traženi spisak kako Starješinstvu tako i Povjerenstvu u Doboju 24. 11. 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

15 Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, dopis br. 87/59 od 21. maja 1959. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Novalićima, Gornjoj Rajskoj, Srnicama Gornjim, Vidi, Kerepu i Jasenici, a kao mektebi u Jelovče Selu, Biberovom Polju, Medidi Donjoj i Gornjoj, Zelinji Srednjoj i Kukuruzima. Naglašeno je da su „Sve ove zgrade zauzete od strane narodne vlasti privremeno usljed pomanjkanja školskog prostora i to bez znanja i saglasnosti organa Islamske vjerske zajednice. Sve ove zgrade o kojima je riječ potrebne su Islamskoj vjerskoj zajednici ne samo one u kojima bi se obavljale molitve namazi, nego i one koje su služile i djelovale kao škole, jer u svakom ovom mjestu je imam t.j. vjerski službenik domaći t.j. mještanin, stanuje u svojoj vlastitoj kući i sutra kada ovaj umre ili napusti dužnost imama treba tražiti vjerskog službenika sa strane koji se ne bi imao gdje smjestiti zato su nam ove mektebske zgrade koje su služile kao vjerske škole potrebne za stanovanje vjerskih službenika. Zbog navedenih razloga Vakufsko povjerenstvo traži da se sve zgrade izuzmu od nacionalizacije i stave na raspolaganje IVZ.“¹⁶

Nakon gore spomenutog prigovora, Vakufsko povjerenstvo je uložilo žalbu Komisiji za nacionalizaciju Sreza Brčko dana 16. jula 1960. godine protiv Rješenja Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac. U žalbi je istaknuto da je rijetko koja Komisija za nacionalizaciju kao što je to slučaj u Gradačcu „...postupila sa vakufskom imovinom ovako drastično, ne ostavivši ništa Islamskoj vjerskoj zajednici...i da se nije držala čak ni zakonskih propisa..., da su Islamskoj vjerskoj zajednici ovdje u Gradačcu nacionalizovani ne samo mektebi, i to u Jelovče Selu, Kukuruzima, Kerepu, Gornjoj Zelinji, Biberovom Polju i Medidi, već su nam nacionalizovani i mesdžidi, t.j. bogomolje u Sibovcu, Huskićima (Gibe)¹⁷, Krčevini, Vidi, Novalićima, Gornjoj Rajskoj, Jasenici i Gornjim Srnicama...i ti objekti imali i svoje mihrabe t.j. znakove bogomolje koji su prilikom zauzimanja od strane škole porušeni i izbačeni. Dakle, ovdje se ne radi o poslovnim prostorijama kako se to tretira od strane komisije, već u prvom redu o mesdžidima...“.¹⁸ Naglašeno je da je ovakvim postupkom Islamska vjerska zajednica u Gradačcu dovedena u neravnopravan položaj sa Rimokatoličkom crkvom kojoj nije ništa nacionalizovano i Pravoslavnom crkvom kojoj je ostavljen na raspolaganje parohijski dvor i jedna stambena zgrada. Na kraju žalbe izražena je nada da će Sreska Komisija Sreza Brčko imati više razumijevanja za interese Islamske vjerske zajednice u Gradačcu i da će pitanje nacionalizacije predmetnih zgrada riješiti na jedan snošljiviji način i u skladu sa Zakonom.

16 Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, dopis br. 21/60 od 1. februara 1960. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

17 Radi se o zaseoku Ledenica Gornjih u kojem se nalazio mekteb.

18 Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, dopis br. 94/60 od 16. jula 1960. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Rješavajući po žalbi Džematskog odbora Islamske vjerske zajednice Gradačac¹⁹ na Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac, Komisija za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Sreza Brčko na svojoj sjednici od 22. oktobra 1960. godine donijela je rješenje o odbijanju žalbe i potvrđivanju već donešenog rješenja.²⁰

Nakon odbijanja žalbe, Džematski odbor Islamske vjerske zajednice Gradačac podnio je tužbu Vrhovnom sudu Narodne Republike Bosne i Hercegovine (Vijeću za upravne sporove) protiv Sreske Komisije za nacionalizaciju Brčko. U tužbi se ponovo ističe da se radi o bogomoljama u kojima su vršeni vjerski obredi i koje ne mogu zakonski biti predmetom nacionalizacije, a ne, kako to tvrde obje komisije, o poslovnim prostorijama. Naravno, u ovom trenutku u njima se ne vrše nikakvi vjerski obredi „jer ključevi od istih nisu kod nas i prema tome nama se ne dozvoljava korištenje pomenutih prostorija. Mi prosto ne znamo kakve bi sve dokaze trebali pružiti kada smo u našem prigovoru pa i žalbi objašnjavali da su svi ovi objekti o kojima je riječ bili mesdžidi (bogomolje) i imali svoje aktivne vjerske službenike sve do posljednjeg dana, t.j. sve dotle dok prosvjetni organi nisu naredili da vjerski službenici imaju napustiti pomenute zgrade...“²¹ Akcentirana je spremnost Džematskog odbora da izvede dokazni postupak pomoću svjedoka s ciljem dokazivanja da se radi o mesdžidima, a ne o poslovnim prostorijama.

Vrhovni sud u Sarajevu na svojoj sjednici od 25. marta 1961. godine donio je rješenje o odbacivanju ove tužbe iz proceduralnih razloga. Naime, Vrhovni sud je u obrazloženju naveo da se odredbom člana 57. Zakona o nacionalizaciji utvrđuje da se ne može voditi upravni spor protiv rješenja komisije za nacionalizaciju donesenih po ovom zakonu.²²

Na kraju, ovaj slučaj je završio na Komisiji za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću Narodne Republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu koja je u predmetu Vakufskog povjerenstva iz Gradačca radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije, a u vezi rješenja Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Sreza Brčko broj 556/60 od 22. oktobra 1960. godine, na sjednici održanoj dana 10. jula 1961. godine donijela rješenje kojim se mijenja rješenje

19 Po novom ustrojstvu Islamske zajednice Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu mijenja naziv u Džematski odbor.

Vidi: Muhamed Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, El-Kalem, Sarajevo, 1422/2001, str. 221-246.

20 Rješenje Sreske Komisije za nacionalizaciju pri Srezu Brčko br. 556/60 od 22. oktobra 1960. godine.

21 Tužba Vakufskog povjerenstva br. 2/61 i dopuna br. 65/61 od 17. februara 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

22 Rješenje Vrhovnog suda u Sarajevu br. 253/61 od 25. marta 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Komisije za nacionalizaciju Sreza Brčko tako da se jednim dijelom potvrđuje nacionalizacija jednog broja vakufskih zgrada i istodobno vrši poništenje nacionalizacije nekoliko vakufskih zgrada. Ponovo se utvrđuje nacionalizacija najamno-stambenih i poslovnih zgrada sa građevinskim zemljištem, odnosno mekteba i mesdžida u Kerepu, Jelovče Selu, Mionici Donjoj (Krčevina), Kukuruzima, Novalićima, Gornjoj Rajskoj i Jasenici. Također, utvrđuje se da nisu nacionalizirane slijedeće nekretnine mektebi/mesdžidi u Gornjim Srnicama, Sibovcu, Ledenicama G. (Gibe), Biberovom Polju, Medidi Donjoj, Medidi Gornjoj, Vidi i Zelinji Srednjoj. Obrazlažući ovakvo rješenje Komisija je navela „da zgrade koje su izuzete ispod nacionalizacije nisu od interesa za zajednicu, jer se, prema izvještaju Narodnog odbora Općine Gradačac broj 340/188-1961 od 16. maja 1961. godine, radi o starim, dotrajalim i napuštenim zgradama.“²³ Na osnovu navednih činjenica Komisija je odlučila kako je gore spomenuto i to na osnovu članova 1., 11. i 31. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine. Konačno stanje nacionaliziranih zgrada mekteba i mesdžida prikazuje slijedeće tabela:

Nacionalizirane zgrade mekteba i mesdžida				Nenacionalizirane zgrade mekteba i mesdžida (poništenje prethodne nacionalizacije)			
Mjesto	Površina	Pod zgradom	Ukupno	Mjesto	Površina	Pod zgradom	Ukupno
Kerep	850	90	940	Gornje Srnice	700	72	772
Jelovče Selo	460	99	559	Sibovac	460	72	532
Krčevina	3260	111	3371	Ledenice Gornje	9020	90	9110
Kukuruzi	1400	80	1480	Biberovo Polje	785	72	857
Novalići	240	100	340	Medida Gornja	1640	64	1704
Gornja Rajska	190	42	232	Medida Donja	350	56	406
Jasenica	586	63	649	Zelinja Srednja	66	29	95
				Vida	1000	72	1072
Ukupno	6986	585	7571	Ukupno	14021	527	14.548

Na osnovu ove tabele može se konstatirati slijedeće: konačno je nacionalizirano sedam vakufskih zgrada (pet zgrada mesdžida i dvije mekteba)

23 Rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću br. 89/61 od 15. septembra 1961. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

sa ukupnom površinom zemljišta od 7.571 m² (od toga pod zgradama 585, a 6.986 m² neizgrađeno); poništena je prvobitna nacionalizacija osam vakufskih zgrada mekteba i mesdžida sa ukupnom površinom zemljišta od 14.548 m² (od toga 527 pod zgradama, a 14.021 m² neizgrađeno).

3.4. Pitanje naknade za oduzete vakufske objekte

Pitanje naknade za nacionalizirane zgrade i građevinsko zemljište regulirano je 42., 43., 44., 45. i 46. članom predmetnog Zakona o nacionalizaciji.²⁴ U arhivskoj građi sadašnjeg Medžlisa Islamske zajednice Gradačac koji se odnosi na istraživanu problematiku i period ne postoje rješenja o određivanju naknade od nadležnih općinskih organa ili drugi dokazi o eventualnoj isplati naknade za bilo koju nacionaliziranu vakufsku zgradu mekteba ili mesdžida. Naravno, tadašnje ekonomske, a prevashodno društveno-političke prilike, naročito vezano za vjerske zajednice i vjeru općenito, kreirale su mogućnosti za kršenje zakonskih obaveza od strane države, ali i umanjivale realne mogućnosti Islamske vjerske zajednice u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini da ostvari svoja zakonom zagwarantirana prava.

4. Zaključak

1. Osnova nacionalizacije ovih vakufskih zgrada je izdvajanje zakupnine za smještaj osnovnih škola i to po odredbama nadležnog općinskog organa, što je, po mišljenju Komisije za nacionalizaciju, značilo da se radi o najamnim i poslovnim zgradama. Ipak, u konačnom rješenju ovog pitanja došlo je do revidiranja ovog stava u određenoj mjeri, što ovom slučaju, pored pravne, daje jaku političku konotaciju. Prvobitnim Rješenjem Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru Općine Gradačac koje je potvrdila i Sreska komisija za nacionalizaciju pri Srezu Brčko, na temelju Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine nacionalizirano je ukupno 15 zgrada mekteba i mesdžida. Ukupna površina zemljišta koje je nacionalizirano zajedno sa zgradama iznosila je 22.119 m², a od toga je bilo izgrađeno ili pod zgradama 1.112 m², dok je 21.007 m² ostalo neizgrađeno. Nakon žalbe Vakufskog povjerenstva Komisiji za nacionalizaciju pri Izvršnom vijeću Narodne Republike Bosne i Hercegovine u Sarajevu došlo je do smanjenja broja nacionaliziranih vakufskih zgrada i površine zemljišta. Rješenjem ove Komisije konačno je nacionalizirano ukupno sedam vakufskih zgrada (pet mesdžida i dva mekteba) sa ukupnom površinom zemljišta od 7.571 m² (od toga pod zgradama 585, a 6.986 m² neizgrađeno), dok je poništena je prvobitna naci-

²⁴ Službeni list FNRJ, 52/58, str. 643-645.

onalizacija četiri zgrade mekteba i četiri zgrade mesdžida sa ukupnom površinom zemljišta od 14.548 m².

2. Po mišljenju Vakufskog povjerenstva u Gradačcu sprovedena nacionalizacija bila je nezakonita, drastična i diskriminirajuća, jer je suprotna Zakonu o nacionalizaciji i nije jednako tretirala sve vjerske zajednice.
3. Prosvjetno odjeljenje gradačačke Općine nasilno je oduzelo od Vakufskog povjerenstva 12 zgrada mesdžida i mekteba i u njih smjestilo osnovne škole, bez pitanja i saglasnosti Povjerenstva. U njima se odvijala školska nastava u periodu od 1950-ih do iza 1965-ih godina. Ovim aktom je nadomešten manjak školskog prostora u tom vremenu. Do trenutka nacionalizacije Vakufskom povjerenstvu je od zakupnina dato je samo 20 %. Na ovaj način gotovo da je onemogućeno adekvatno organiziranje mektebskog poučavanja i Islamskoj zajednici su načinjeni značajni finansijski gubici.

Nationalization of maktab and masjid buildings and of construction land in Gradačac following the law on nationalization of 1958

Summary

The paper is focusing on nationalization of maktab and masjid buildings and of construction land belonging to the Wakf of Gradačac after the law on nationalization of leased buildings and land was enacted in 1958. At first, fifteen wakf buildings of maktab and masjid were nationalized, with the total construction land area of 22,119 square meters. In the appeal process, the number of nationalized buildings and area of construction land were reduced. The result of the appeal was that five masjid buildings and two maktabs covering the total construction land area of 7,571 square meters were nationalized. At the time of nationalization, twelve buildings of maktab and masjid were used as elementary schools while two of them were occupied by shops. Until the time of nationalization, the Wakf received only 20 percent of rentals which was 1931, 6 Dinars out of 10,890. The compensation provided for by the law was never paid. Such model of nationalization caused huge property and material damages to wakfs. In addition, maktab-type education was jeopardized. The Wakf Commission determined that the nationalization was unlawful.

Key words: wakf, nationalization, Gradačac, maktab buildings, law